

HERBERTS ZALITIS:

Ekonomisk demokrati

Det talas mycket om hur nödvändigt det är att införa ekonomisk demokrati i den meningen, att anställda får insyn i företag och blir delaktiga i beslut. Så kan det naturligtvis gå till, men enligt fil mag Herberts Zalitis, själv f d industritjänsteman, behöver det inte vara så. Uppgifter och maktbefogenheter kan delegeras till sådana som är särskilt lämpade att utöva dem – man kan inte heller införa teknisk demokrati om sådan skulle innebära att de anställda i ett företag fick avgöra vilka tekniska processer som i olika fall skulle användas. Genom att pressa in för mycket i begreppet demokrati kan detta förstöras, framhåller han.

Det gamla slagordet – ekonomisk demokrati – har fått en ny aktualitet i samband med debatten kring löntagarfonderna. Visserligen är denna skiftande beroende på åt vilket håll man vänder sig. Åt höger är det bäst att hålla tyst om den, fonderna är bara ett välvilligt försök att tillföra svensk industri riskvilligt kapital. Åt vänster sägs det att de är ett sätt att bryta kapitalets makt och införa demokrati även på det ekonomiska området. Utan ekonomisk demokrati är demokratin inte fullständig, emedan löntagarna förblir stående utanför företagsstyrelser där beslut som rör deras arbete fattas. Ekonomisk demokrati är sålunda den sista biten i demokratins pussel.

Är det verkligen så? För att få svar på denna fråga bör några statsvetenskapligt principiella saker omnämnas.

Det strider ingalunda mot demokratin och är också vanligt att man delegerar (överlåter, ger i uppdrag) samhälleligt viktiga uppgifter till enskilda personer eller grupper som man på vissa grunder (utbildning, erfarenhet, organisationsförmåga) anser vara bäst skickade att fullgöra dem, samt även ger dem tillräcklig makt för att de skall kunna handla effektivt. I vissa länder, t ex USA och Frankrike, ger författningen på detta sätt mycket stor makt åt presidenten, just för att själva statsledningen skall bli så effektiv som möjligt. Väsentligt är emellertid att utövandet av denna makt står under kontroll från statliga institutioners, massmedias och i sista hand väljarnas sida.

Om näringslivet som i de demokratiska industriländerna befinner sig nästan helt i privata händer, kan man också säga att det

rör sig om en delegering. Man låter den privata företagsamheten (kapitalismen) råda därför att dess arbets- och produktionsorganisation har visat sig vara mycket effektiv och därmed välståndsskapande. Det är fråga om kanske mänsklighetens bästa mjölkko. Att denna mjölkko förr ofta varit elak mot löntagarna är en sak som i stort sett hör till det förflutna. I och med demokratin och fackföreningsrörelsens genombrott har detta rättats till i en sådan omfattning, att det känns beklämmande när man även i våra dagar får höra om detta som om under de sista 100 åren ingenting hänt.

Att bankernas och företagens handlingsfrihet på det ekonomiska området är av väsentlig betydelse för deras effektivitet är självklart. Likaledes är det naturligt att inskränkning av denna handlingsfrihet genom intrång av facket via löntagarfonder i företagsstyrelser ses med oblika ögon från det privata näringslivets håll. Detta befars innebära att ett byråkratiskt bihang skapas som inte skulle göra någon nytta utan bara bli en black om foten. Att leda ett företag, att följa utvecklingen för en bransch, välja produkter som kan tänkas bli efterfrågade, välja lämpliga konstruktioner, materialet, de bästa produktionsformerna, att marknadsföra dessa produkter i en invecklad och med durkdrivna konkurrenter överfull värld – allt detta är så komplicerat att endast mycket kunniga, skickliga och handlingskraftiga män och kvinnor kan klara av det. Några utomstående, vars specialitet är någonting helt annat, kan knappast bidra här till med någonting positivt, i synnerhet inte när de vanligen till minst hälften lever i en fantasi-

värld – den socialistiska. Den ekonomiska demokratin är i fråga om företagsledning lika orimlig som en teknisk demokrati, dvs att facket skulle betämma en komplicerad apparats konstruktion.

Kontroll av kapitalet

Påståendet att kapitalets makt på det ekonomiska området i i-länderna är både mycket stor och okontrollerad är inte så sant som det låter. Att demokratin och fackföreningarna har gjort den mycket mindre än den var förr har redan omnämnts. Löntagarna bestämmer numera i stort sett både sina löner och sina arbetsförhållanden själva. Arbetstiden har minskat från upp till 14 timmar dagligen sex dagar i veckan för hundra år sedan till 8 timmar 5 dagar i veckan. Man får 5 veckors semester, betald sjukledighet, ordentlig pension. "Kapitalets makt" har inte kunnat förhindra allt detta.

Vidare är alla företag skyldiga offentlig redovisning gentemot samhället. De har svårt att gömma sig även för insyn från massmedias sida. Under sista tiden avkrävs dem också "samhälleligt ansvar". Avskedar de folk eller lägger ned verksamheten får de höra skarpa protester och mycket klander. En mycket betydelsfull kontroll är dessutom inbyggd i själva det kapitalistiska systemet – ett företag kan gå med vinst, resp existera endast om det kan sälja sina produkter, och detta går endast om dessa är nyttiga, av god kvalitet och tillräckligt billiga. Konkurrensen på detta område är som bekant benhård.

Egentligen är det inte själva makten som är av ondo utan detta hur den utövas. Visser-

ligen bör man alltid misstro starka maktkoncentrationer i ett samhälle, men man är också skyldig att påvisa att makten verkligen missbrukas. För övrigt tenderar även makten hos fackföreningarna att öka i en sådan omfattning att detta väcker oro.

Den fria företagsamheten

Nu kan man från socialistiskt håll fråga: När var det och hur gick det till att samhället delegerade näringslivet till kapitalisterna? Svaret är att ett direkt beslut därom har aldrig fattats. Det kapitalistiska systemet har de demokratiska staterna fått i arv från tidigare statskick. Men detta system har inte kommit till genom något slags usurpation, vilket ofta har varit fallet med den politiska makten, utan det har utvecklats under mycket lång tid med hantverket och handeln som grund samt som konsekvens av den privata äganderätten. Faktum är emellertid att indirekt har frågan om den fria företagsamhetens vara eller icke vara ständigt varit aktuell i alla demokratiska länder, där det kommunistiska partiet klart framlagt och propagerat för sitt alternativ – ett samhälle där den fria företagsamheten är ersatt med kollektivt, samhälleligt ägande av produktionsmedlen. Detta alternativ har tex i Sverige, med början år 1918, vid 18 valtillfällen inte kunnat samla mer än genomsnittligt 5 % av rösterna (året 1945 undantagsvis 11 %). I andra demokratiska länder har det kommunistiska röstantalet varierat mellan 5 och 34 % (det sista vid parlamentsval i Italien 1976). Endast i den indiska delstaten Kerala har kommunisterna fått en klar majoritet

vid valen 1957, 1965 och 1967, samt i Chile, då den marxistiske Allende med liten röstövertikt blivit president året 1970.

Anmärkningsvärt i detta sammanhang är att före demokratins genombrott framhölls från konservativt håll bla i England och Sverige såsom argument mot demokrati att denna skulle leda till den fria företagsamhetens avskaffande. Löntagarmajoriteten skulle rösta bort kapitalismen. Därför höll man länge fast vid begränsad demokrati, med rösträtt för enbart dem som hade en viss högre inkomst. Den politiska verkligheten efter demokratins förverkligande har emellertid kommit både de konservativa farhågorna och de kommunistiska förhoppningarna på skam. Väljarna har tvivlat på det socialistiska systemets förmåga att mäta sig med det kapitalistiska systemets effektivitet när det gäller att skaffa fram varor och tjänster. De har inte velat slakta sin bästa mjölkko.

Den fria företagsamhetens vara eller icke vara är en sak bland många andra varom väljare har rätt att ha olika uppfattningar och att besluta. Därav följer att den inte ingår i demokratins begrepp, att den inte är väsentlig för demokratins vara eller icke vara. I demokratins begrepp ingår endast sådana saker utan vilka demokratin absolut inte är fullständig. Om dem får inte väljare ha olika uppfattningar, om de vill ha demokratin kvar. Det väsentliga för demokratin är möjligheten att kunna välja mellan olika alternativ, mellan olika partier, mellan olika samhällssystem. Detta blir fallet när åsikts- och yttrandefrihet råder, fri partiverksamhet är tillåten, fria, av väljare kontrollerade

val förrättas med jämna mellanrum, en human och stabil rättsordning råder i staten, samt majoriteten tar hänsyn även till minoriteten. Dessa är demokratins pusselbitar. Försök att pressa in något ur sitt speciella parti-program i demokratins begrepp är demagogi, otillbörligt missbruk av ett känsloladdat ord.

Erfarenhet från kommunistiska länder, där kapitalet krossats och det nya systemet införts med våld, har visat att just med den falska pusselbitens (den ekonomiska demokratins) inpressning själva demokratins pus-

sel totalt förstörs. Fria val ersättes med enpartisystem, den centrala statsledningen bestämmer allt, ingen åsikts- och yttrandefrihet råder. Text i det kommunistiska Kina, ett land där effektiviteten på det ekonomiska området är större nu än den var under tidigare, politiskt kaotiska förhållanden, får visserligen varje kines numera "ett mål mat om dagen", men inte någon rätt till "en fri tanke om dagen". Men detta är något utan vilket en människas liv, oberoende av vilken ras eller nation hon tillhör, på en högre kultur-nivå inte är fullvärdigt.